

Mindaugas Pocius

Lietuvos sovietizavimo sprendimų priėmimo ir kontrolės mechanizmas 1944–1946 m.: Maskvos emisarų vaidmuo

Straipsnyje nagrinėjama viena iš sovietizavimo sprendimų priėmimo ir kontrolės mechanizmo sudedamųjų dalių – Maskvos įgaliotinių (instruktorių, pasiuntinių, inspektorių, emisarų) vaidmuo priimant strateginius sovietizavimo politikos sprendimus. Tyrime bandoma atskleisti, kokioje aplinkoje, kaip ir kodėl atsirado trys reikšmingi VKP(b) CK Organizacinio biuro nutarimai, smarkiai kritikuojantys LKP(b) CK darbą ir iš esmės koreguojantys Lietuvos sovietizavimo kryptis ir eigą. Straipsnyje panaudota Rusijos valstybiniame socialinės ir politinės istorijos archyve saugoma dokumentinė medžiaga.

IVADAS

Stalinizmo epochos Baltijos šalių sovietizavimo klausimai pastarąjį dešimtmetį sulaukė nemažai istorikų straipsnių ir studijų tiek Lietuvoje¹, tiek užsienyje². Neseniai pasirodė didelis dokumentų rinkinys rusų kalba³, kuriame skelbiama reikšminga sovietų politika 1944–1945 m. nušviečianti medžiaga. Tačiau dar nedaug paskelbta sudėtingą sovietizavimo sprendimų priėmimo ir kontrolės

mechanizmą atskleidžiančių darbų, kurie padėtų geriau suprasti centro ir periferijos valdymo ir santykių modelį Baltijos šalyse. Nevisiškai aišku, kaip buvo priimami respublikų sovietizavimo sprendimai, kokie motyvai lėmė vienokią ar kitokią partijos politiką. Kokius sovietizavimo sprendimus ir kodėl inicijavo VKP(b) CK, o kokius ir kodėl – LKP(b) CK vadovybė? Kokį vaidmenį sovietizuojant Lietuvą atliko, kaip funkcionavo ir bendradarbiavo įvairaus lygio centro ir vietinės partinės, vyriausybės institucijos? Šie klausimai dar laukia išsamesnių ir platesnių tyrimų.

Straipsnyje nagrinėjamas Maskvos įgaliotinių (instruktorių, pasiuntinių, inspektorių, emisarų) kaip vienos iš sovietizavimo sprendimų priėmimo ir kontrolės mechanizmo sudedamųjų dalių vaidmuo priimant strateginius Lietuvos sovietizavimo politikos sprendimus. Šį klausimą savo darbuose daugiau ar mažiau nagrinėjo Jelena Zubkova⁴ ir Tynu Tanbergas⁵. Tyrime mėginama atskleisti, kokioje aplinkoje, kaip ir kodėl atsirado trys reikšmingi VKP(b) CK Organizacinio biuro nutarimai, smarkiai kritikuojantys

LKP(b) CK darbą ir iš esmės koreguojantys sovietizavimo kryptis ir eigą Lietuvoje: VKP(b) CK Organizacinio biuro 1944 m. spalio 30 d. nutarimas „Dėl Lietuvos SSR partinės organizacijos trūkumų ir uždavinių politinio darbo srityje“, 1945 m. rugpjūčio 15 d. nutarimas „Dėl LKP(b) CK darbo trūkumų ir klaidų vadovaujant partiniam politiniam darbu“ ir 1946 m. spalio 5 d. nutarimas „Dėl Lietuvos KP(b) CK darbo“. Tai buvo vieni pagrindinių Sovietų Sąjungos vadovybės programinių direktyvinių sovietizavimo nutarimų, stipriai kritikuojančių LKP(b) CK vadovybę. Jai buvo nurodyti konkretūs tikslai, uždaviniai, būdai ir priemonės, kaip sovietizuoti respubliką.

Be abejo, dažnai sunku nustatyti, kaip atsirado vienas ar kitas sprendimas, kurie motyvai jį lėmė, nes konsultacijos dėl šių nutarimų vykdavo žodžiu ir daug kas išlikusiuose dokumentuose neatsispindi arba tokie dokumentai dar nepasiekiami. Daugiausia remtasi Rusijos valstybiniame socialinės ir politinės istorijos archyve bei Lietuvos ypatingajame archyve saugoma dokumentine medžiaga ir naujausia istoriografija.

Straipsnio chronologinės ribos remiasi į 1944 m. vasarą prasidėjusią reokupaciją ir 1946 m. spalio mėn. priimtą paskutinį VKP(b) CK nutarimą dėl Lietuvos.

Sovietų Sąjungos komunistų partijos vadovybės vykdytą Lietuvos sovietizavimą autorius suvokia kaip šalies prievartinio įjungimo (inkorporavimo) į politinę, ūkinę, kultūrinę ir socialinę Sovietų Sąjungos sistemą procesą bei vidaus gyvenimo suvienodinimą (unifikavimą) pagal totalitarinės komunistinės valstybės standartus.

LKP VADOVŲ „NACIONALIZMAS“ MASKVOS PASIUNTINIŲ AKIMIS

1944 m. vasarą Raudonajai armijai įsiveržus į Lietuvą, SSRS vadovybė tiek vyriausybiniais (Valstybės saugumo ir Vidaus reikalų liaudies komisariatų), tiek partinių struktūrų kanalais gaudavo palyginti objektyvią informaciją apie padėtį Lietuvoje. Gali pasirodyti paradoksalu, tačiau pirmaisiais reokupacijos mėnesiais VKP(b) CK vadovai nelauktai susidūrė su tikru ar tariamu LKP(b) CK vadovų nacionalizmu. Kitaip pasakius, VKP(b) CK vadovai norėjo pagal savo „paveikslą ir panašumą“ sovietizuoti LKP viršūnę. Apie tai Lietuvos vadovus informavo į Vilnių atvykę Maskvos statybiniai partijos instruktoriai, vėliau – inspektoriai ir emisariai.

Jau 1944 m. liepos 15 d. LKP(b) CK Organizacinio instruktorių skyriaus vedėjas Danijilas Šupikovas* nusiuntė savo viršin-

---

* Danijilas Šupikovas (1906–1975) – sovietinis partijos ir valstybės veikėjas. Gimė Baltarusijoje, Mogiliovo srities Buinių kaime. 1940 m. kaip VKP(b) CK statybinis iš Baltarusijos atsiųstas į Lietuvą. LKP(b) CK Organizacinio instruktorių skyriaus vedėjas (1940–1941, 1942–1947), LKP(b) CK biuro narys (1940–1950), Lietuvos partizaninio štabo (Maskvoje) viršininko A. Sniečkaus pavaduotojas (1942–1944), LKP(b) CK kadru sekretorius (1947–1950). 1950 m. LKP(b) CK VII plenumo atleistas iš kadru sekretoriaus pareigų, tapo LKP(b) Vilniaus srities komiteto pirmuoju sekretoriumi (1950–1952). Vėliau atšauktas į Maskvą dirbo SSRS Ministrų Taryboje. Žr. V. Tininis, *Sovietinė Lietuva ir jos veikėjai*, Vilnius, 1994, p. 294–295.

kui VKP(b) CK Organizacinio instruktorių skyriaus* vedėjui Michailui Šambergui** pažymą apie politinę padėtį Lietuvoje, kuriame susirūpinęs pranešė, kad respublikoje veikia dvi ginkluotos antisovietinės tautinės organizacijos – lietuvių ir lenkų⁶. D. Šupikovas skundė viršininkui LKP(b) propagandos ir agitacijos sekretorių Kazį Preikšą, LSSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo pirmininką Justą Paleckį ir LKP(b) CK pirmąjį sekretorių Antaną Sniečků dėl jų „nacionalistinės“ pozicijos mobilizuojant lietuvius į Raudonąją armiją. Esą šie „kategoriškai užprotestavo“, pareikšdami, kad kartu su lenkais gali mobilizuoti ir lietuvius, o „tada kur juos surasi. Esą tegu geriau lenkus tiesiog nuginkluoja kaip banditų gaują.“⁷ Maskvos instruktoriui taip pat užkliuvo A. Sniečkaus požiūris į lietuvių tautinį pagrindį, kai jis vokiečių okupacijos metu vadovavo Lietuvos sovietiniams partizanams. Todėl D. Šupikovas sakė „nesąs įsitikinęs, ar ši klausimą LKP vadovas ryžtingai kels VKP(b) CK“ vadovybei⁸. M. Šambergui ši informacija pasirodė svarbi, todėl tą pačią dieną savo pavaldinio raštą jis persiuntė VKP(b) CK Organizacinio biuro nariui, VKP(b) CK sekretoriui ir SSRS Ministrų Tarybos pirmininko pavaduotojui

Georgijui Malenkovui***, lydraštyje prirašydamas: „Matyt, reikia energingai imtis priemonių valant iš išlaisvintų Lietuvos SSR rajonų priešiškus elementus.“

M. Šambergo minimų „priemonių“ vėliau iš tiesų buvo imtasi. Rugpjūčio 3 d. SSRS vidaus reikalų liaudies komisaras Lavrentijus Berija informavo SSRS Ministrų Tarybos pirmininką Josifą Staliną, SSRS Ministrų Tarybos pirmininko pavaduotoją, užsienio reikalų ministrą Viačeslavą Molotovą ir G. Malenkovą apie sėkmingą Armijos Krajos dalinių nuginklavimo operaciją⁹. Rudenį NKVD kariuomenės daliniai ėmėsi „valyti“ užimtą teritoriją, kartu suimdami „antisovietinius elementus“, „likviduodami banditus“ ir terorizuodami taikius gyventojus.

D. Šupikovas veikė kaip Maskvos centrinės valdžios griežtos vertikalės atstovas, slaptasis informatorius. Jis pranešdavo savo viršininkui apie padėtį Lietuvoje, formavo jo nuomonę apie LKP(b) CK vadovus, jų politiką ir sovietizavimo eigą respublikoje. Rugpjūčio pradžioje M. Šambergas gavo dar vieną raštą, kuriame D. Šupikovas užsipuolė LKP(b) CK vadovybę: „Pirmosios Lietuvos KP(b) CK darbo dienos Raudonosios armijos išvaduojoje teritorijoje rodo, kad

---

* VKP(b) CK Organizacinis instruktorių skyrius VKP(b) CK aparate gyvavo iki 1946 m. rugpjūčio mėn., kai buvo pertvarkytas į VKP(b) CK Partinių organų tikrinimo valdybą. Vedėjai: M. Šambergas, N. Patoličevas (nuo 1946 m. balandžio mėn.). Skyrius ir valdyba tikrino, kaip vietiniai partijos padaliniai ir organizacijos vykdo VKP(b) CK nutarimus ir nurodymus, instruktavo partines organizacijas, rengė VKP(b) CK nutarimus, kitus partijos dokumentus vidaus darbo klausimais.

** Michailas Šambergas (1902–1989) – sovietinis partijos ir valstybės veikėjas. VKP(b) CK aparato darbuotojas (1936–1939), VKP(b) CK Vadovaujančių partinių organų skyriaus vedėjo pavaduotojas (1939), VKP(b) CK Organizacinio instruktorių skyriaus vedėjas (1942–1946), VKP(b) CK inspektorius, VKP(b) CK skyriaus vedėjo pavaduotojas (1946–1949).

*** Georgijus Malenkovas (1901–1988) – sovietinis partijos ir valstybės veikėjas. VKP(b) CK narys (1939–1957), VKP(b) CK sekretorius (1939–1946, 1948–1953), VKP(b) CK Organizacinio biuro narys (1939–1952), VKP(b) CK Kadru valdybos narys (1939–1946), kandidatas į VKP(b) CK politinio biuro narius (1941–1946), VKP(b) CK politinio biuro narys (1946–1957), SSRS Liaudies komisarų tarybos pirmininko pavaduotojas (1944–1946), SSRS Ministrų Tarybos pirmininko pavaduotojas (1946–1953), SSRS Ministrų Tarybos pirmininkas (1953–1955).

CK vadovybė nėra atsikračiusi buržuazinių nacionalistinių tendencijų, todėl daugeliu atvejų CK trukdo įgyvendinti priemones, turinčias labai svarbią politinę reikšmę.“ Ne kas kitas, o A. Sniečkus sukėlė didžiulį instruktoriaus nepasitenkinimą tuo, kad piktinosi Raudonosios armijos plėšikavimu, „visą laiką“ trukdė vykdyti respublikoje mobilizaciją ir duodavo nurodymus saugumiečiams būti atsargiems suiminėjant tautinių organizacijų narius, neliesti „lietuvių nacionalistinių vadovaujančių kadru“¹⁰ (matyt, žymūs inteligentai D. Šupikovui reiškė „nacionalistinius vadovaujančius kadrus“). Rašte Maskvai D. Šupikovas kiek išpūtė, sutirštino LKP vadovų „buržuazines nacionalistines tendencijas“, justi ir jo asmeninis priešiškus A. Sniečkui. Antra vertus, jo pastabos apie nuosaikesnį amortizuojantį LKP vadovų požiūrį į inteligentus nebuvo iš piršto laužtos, juolab kad Maskvos vadovybė apie tai informavo ir kiti pasiuntiniai.

Rugpjūčio 16 d. J. Stalinas savo kabinate vienu metu priėmė visų trijų Pabaltijo respublikų lyderius, tačiau apie ką buvo kalbėta, tiksliai nežinoma. Šiame susitikime taip pat dalyvavo V. Molotovas, Andrejus Ždanovas, G. Malenkovas, Aleksandras Ščerbakovas. Pažymėtina, kad Latvijai ir Estijai atstovavo tik pirmieji sekretoriai – Janis Kalnberzinis ir Nikolajus Karotammas, o Lietuvai – A. Sniečkus ir LSSR Ministrų Tarybos pirmininkas Mečislovas Gedvilas¹¹. Šiame susitikime galėjo būti kalbama apie respublikų vadovų laukiančius pagrindinius

sovietizavimo uždavinius: vokiečių okupacijos padarinių likvidavimą, žemės reformą, Lietuvos užsienio reikalų ir Gynybos liaudies komisariatų įsteigimą, nes šie klausimai buvo svarstomi rugpjūčio 30 d. sušauktoje Lietuvos SSR Aukščiausiosios Tarybos sesijoje. Pabaltijo respublikų klausimus tada tiesiogiai kuravo VKP(b) CK politinio biuro narys, J. Stalino dešinioji ranka A. Ždanovas (jis taip pat buvo VKP(b) CK Organizacinio biuro narys, VKP(b) CK sekretorius) ir kandidatas į VKP(b) CK politinio biuro narius G. Malenkovas. Tai patvirtina daugelis tarnybinių raštų, kuriuos šių asmenų adresu vėliau rašė įvairaus lygio partiniai veikėjai iš Pabaltijo.

Prievartinė mobilizacija, masiniai „antisovietinio elemento“ areštai, taikių civilių gyventojų terorizavimas ir patriotizmas sukėlė spontanišką, stichinį ir masinį pasipriešinimą sovietų politikai, todėl 1944 m. rudenį dėl aktyvios lenkų ir lietuvių pagrindžio veiklos, masinio mobilizacijos boikoto respublikoje susidarė įtempta, o provincijoje – netgi grėsminga sovietų valdžiai politinė padėtis. VKP(b) CK vadovybė, gavusi signalų iš saugumo ir partinių struktūrų, susirūpino situacijos kontrole. Norėdamas išsiaiškinti, kas iš tiesų vyksta Lietuvoje, ir gauti praktinių rekomendacijų, G. Malenkovas (tuo metu jis ėjo ir VKP(b) CK Kadru valdybos viršininko pareigas) spalio mėnesį nusiuntė į Lietuvą savo inspektorių grupę – atsakingus VKP(b) CK Kadru valdybos* darbuotojus Kalošiną ir Nikolajų Majorovą**. Susipažinę su padėtimi respublikoje

* VKP(b) CK Kadru valdyba tyrė, parinkdavo ir paskirstydavo kadrus partijos, valstybės ir ūkio struktūroms, visuomeninėms organizacijoms ir kūrybinėms sąjungoms. Valdybą sudarė įvairūs skyriai ir jos viršininko inspektorių grupė.

** Nikolajus Majorovas (1904–1955) – sovietinis partijos ir valstybės veikėjas. VKP(b) CK narys (nuo 1927 m.), VKP(b) Rostovo srities komiteto sekretorius (1944), VKP(b) CK aparato darbuotojas (1944–1947), VKP(b) Amūro srities komiteto pirmasis sekretorius (1947–1948), VKP(b) (SSKP) CK aparato darbuotojas (1948–1955).

ir surinkę informaciją, inspektoriai G. Malenkoviui parengė analitinę aiškinamąją pažymą „Dėl LKP(b) CK vadovavimo politiniam ir ūkiniam respublikos gyvenimui“¹². Politinė padėtis respublikoje ir LKP(b) CK vadovybės veikla pažymoje vertinama labai kritiškai: „Lietuvos KP(b) CK, LKT, Aukščiausiosios Tarybos vadovaujantys darbuotojai arba nesuprato, arba nenori suprasti politinės padėties, kuri susiklostė respublikoje, kai ją išvadavo Raudonoji armija.“¹³ Didelį inspektorių nepasitenkinimą sukėlė A. Sniečkaus ir LSSR valstybės saugumo liaudies komisaro Aleksandro Gudaičio-Guzevičiaus požiūris į lietuvių „buržuazinių nacionalistų“ areštus ir kovą su tautiniu pogrindžiu: „LKP(b) CK, LKT ir liaudies komisariatų vadovaujantys darbuotojai ne tik neorganizuoja kovos su tautos priešais – buržuaziniais nacionalistais, bet neretai trukdo NKVD ir NKGB organams vykdyti šį darbą. Tokios pat pozicijos laikosi ir NKGB liaudies komisaras Guzevičius.“ Kaip inspektorius informavo LSSR valstybės saugumo vadovai (Maskvos atsiųsti rusai), „[...] kiekvienas aktyvus buržuazinis nacionalistas lietuvis areštuojamas su išskirtiniais sunkumais. Tuo pat metu lenkų areštus NKGB liaudies komisaras Guzevičius sankcionuoja neskaitęs kaltinamosios medžiagos.“¹⁴ Kološinas ir N. Majorovas pabrėžė: „Šiuo metu negalima kelti bendradarbiavimo su buržuaziniais nacionalistais ir jų šalininkais klausimo, kaip tai daro kai kurie vadovaujantys respublikos darbuotojai.“¹⁵ Čia inspektoriai turėjo omenyje LKP vadovų orientaciją į bendradarbiavimą su tautine inteligentija. Kodėl tokia orientacija gyvavo? Manytina, politinio socialinio pagrindo paieškos galėjo būti natūralus pragmatinis respublikos

vadovų interesus. Patraukta į savo pusę, inteligentija galėjo suvaidinti galingo propagandinio įrankio vaidmenį telkiant apie sovietų valdžią kitų visuomenės sluoksnių socialinę atramą. Sovietizavimui vykdyti reikėjo nusimanančių kadro – komunistų, sovietų valdžios šalininkų ir komunistinei ideologijai simpatizuojančių žmonių, – o jų Lietuvoje buvo grėsmingai mažai. Tai buvo viena iš svariausių lėto sovietizavimo priežasčių, lėmusi *homo sovieticus* mentaliteto kadro atsiuntimą iš centro ir rusinimą, kuris veikė kaip efektyvi sovietizavimo mechanizmo dalis.

Maskvos emisarų požiūris į tautinę inteligentiją buvo radikaliai klasinis bolševikinis. LKP vadovybės vykdytoje etninėje politikoje jie įžvelgė lietuvių „nacionalizmą“, „neteisingą“ požiūrį į rusų, lenkų ir žydų etnines mažumas. „Vadovaujantys Lietuvos KP(b) CK ir LKT darbuotojai [...] ne tik kad nesiėmė būtinų priemonių kovoti su lietuvių šovinizmu, bet savo veiksmais didžiąja dalimi skatina jį. Rusus priima ir iškelia nenoriai. Ir taip žiūri į rusus ne tik miestų ir apskričių vadovaujantys darbuotojai, bet ir CK bei LKT vadovybė“¹⁶, – apibendrina inspektoriai. Jų manymu, būtinas „staigus posūkis“ į ryžtingą kovą su nacionalistais, masiškai įtraukiant į vadovujamus postus klasiškai artimus socialinius sluoksnius¹⁷. Inspektoriai siūlė G. Malenkoviui įpareigoti LKP(b) CK išvalyti iš visų valstybinio aparato grandžių „buržuazinius nacionalistus“, sustiprinti LKP(b) CK ir LSSR LKT aparatą atsiunčiant „prityrusių rusų“ – antrąjį sekretorių ir sekretorių kadrams, taip pat „du stiprius sovietinius darbuotojus“ LSSR LKT pirmininko pavaduotojais, vieną jų paskiriant LSSR LKT pirmininko pirmuoju pavaduotoju, atleidžiant LSSR LKT pirmininko

pavadootoją Marijoną Gregorauską*, LSSR žemės ūkio ministrą Vytautą Vazalinską** ir SSRS paruošų liaudies komisariato įgaliotinį Lietuvai Kazį Banį***.

1944 m. spalio mėn. Maskva atsiuntė į Lietuvą dar vieną emisarę – „Sovinformbiuro“ (Sovietinio informacijos biuro) Tarptautinio skyriaus bendradarbę, Antifašistinio žydų komiteto narę Emiliją Teuminą (Teumin)****, kuri lapkričio 14 d. tarnybiniame rašte SSRS užsienio reikalų liaudies komisaro pavadootojui „Sovinformbiuro“ viršininkui Solomonui Lozovskiui***** pranešė: „Padėtis šalyje tokia, kad būtina jos partinį ir sovietinį aparatą sustiprinti kvalifikuotais partiniais ir sovietiniais darbuotojais rusais. Tarp kitko, būtų svarbu, kad Lietuvos

CK antrasis sekretorius būtų autoritetingas rusas, gebantis pelnyti pasitikėjimą ir pagarbą.“¹⁸ E. Teuminos raštas analitinis, gana objektyvus, pasižymintis mažai ideologizuotu požiūriu į visuomeninę politinę padėtį Lietuvoje, pateikiantis konkrečių praktinių pasiūlymų, kaip daryti poveikį įvairiems socialiniams sluoksniams ir palenkti juos į sovietų pusę. S. Lozovskis jos raštą nusiuntė A. Ždanovui.

Kaip parodė vėlesni įvykiai, inspektorių Kološino ir N. Majorovo bei E. Teuminos patarimais buvo pasinaudota, nes VKP(b) CK nutarimu LKP(b) CK antrojo sekretoriaus pareigas vietoj V. Niunkos 1944 m. gruodžio 30 d. pradėjo eiti iš Maskvos atsiųstas Aleksandras Isačenka*****. Jis

* Marijonas Gregorauskas (1908–1995) – ekonomistas, habil. socialinių mokslų daktaras. LSSR prekybos liaudies komisaras (1940–1944), LSSR Liaudies komisarų tarybos pirmininko pavadootojas (1944–1946). Nepritarė LKP(b) direktyvoms nepartinius tarnautojus pakeisti komunistais. Nuo 1946 m. rugsėjo mėn. Vilniaus universitete dėstė kooperacijos, prekybos ekonomikos, prekybos organizavimo ir technikos kursus.

** Vytautas Vazalinskas (1910–1984) – agronomas, valstybės tarnautojas. Grūdų ir gyvulininkystės tarybinių ūkių liaudies komisaras, ministras (1941–1946), LSSR žemės ūkio liaudies komisaras (1944–1945), Žemės ūkio instituto (1946–1952), Žemdirbystės ir dirvožemio instituto (1952–1953) direktorius.

*** Kazys Banys (1900–1958) agronomas, valstybės tarnautojas. SSRS Paruošų ministerijos įgaliotinis Lietuvoje (1944–1947).

**** Emilija Teumina [1905 (Bernas, Šveicarija)–1952 (Maskva)] – sovietinė žurnalistė. „Sovinformbiuro“ Tarptautinio skyriaus bendradarbė (1941–1945), Antifašistinio žydų komiteto prie SSRS (toliau – AŽK) narė (1942–1949). Kartu su kitais AŽK nariais MGB buvo apkaltinta buržuaziniu nacionalizmu, ryšiais su užsienio žvalgybomis ir 1949 m. pradžioje suimta. SSRS Aukščiausiojo teismo karinės kolegijos 1952 m. liepos 17 d. sprendimu trylika žymiausių žydų kultūros veikėjų (tarp jų ir E. Teumina) buvo nuteisti sušaudyti. Nuosprendis įvykdytas 1952 m. rugpjūčio 12 d. Prosovietinis AŽK buvo įkurtas 1942 m. pradžioje vietoj panaikinto Antihitlerinio žydų komiteto. Buvo pavaldus „Sovinformbiurui“. Plačiau žr. http://festival.gluz.ru/rus/press/jev_anti_fshist_com.html.

***** Solomonas Lozovskis (tikr. Solomonas Dridzo) (1878–1952) – sovietinis partijos ir valstybės veikėjas. SSRS užsienio reikalų liaudies komisaro pavadootojas (1939–1946), „Sovinformbiuro“ viršininkas (1945–1948), J. Stalino nurodymu kuravo AŽK prie SSRS (1942–1948), VKP(b) CK narys (1939–1949), Komunistinio internacionalo vykdomojo komiteto narys, SSRS Aukščiausiosios Tarybos deputatas. SSRS Aukščiausiojo teismo karinės kolegijos 1952 m. liepos 17 d. sprendimu nuteistas sušaudyti. Nuosprendis įvykdytas 1952 m. rugpjūčio 12 d.

***** A. Isačenka šias pareigas ėjo iki 1946 m. lapkričio 24 d. Vėliau jį pakeitė Aleksandras Trofimovas, kuris LKP(b) CK antruoju sekretoriumi dirbo 1946 m. lapkričio 24–1952 m. rugsėjo 22 d.

turėjo kontroliuoti A. Sniečkaus darbą, o M. Gregorauskas, V. Vazalinskas ir K. Banys buvo atleisti 1946 m.

VKP(B) CK LIETUVOS BIURO EMISARAI MICHAILAS SUSLOVAS IR IVANAS TKAČENKA

Dokumentų analizė leidžia teigti, kad D. Šupikovo, Kološino, N. Majorovo ir E. Teuminos pažymos buvo pagrindas parengti riboženkliai tapusį VKP(b) CK Organizacinio biuro* 1944 m. spalio 30 d. nutarimą „Dėl Lietuvos SSR partinės organizacijos trūkumų ir uždavinių politinio darbo srityje“¹⁹. Tuomet į Organizacinį biurą įėjo J. Stalinas, Andrejus Andrejevas, A. Ždanovas, Lazaris Kaganovičius, G. Malenkovas, Levas Mechlisas, Nikolajus Michailovas, Nikolajus Šverniskas ir A. Ščerbakovas. Iki tol stebėjusi įvykius iš šalies, kaupusi informaciją ir iš esmės nenurodinėjusi respublikos vadovams, VKP(b) CK vadovybė, priimdama šį dokumentą, nutarė ryžtingai pakeisti „neteisingą“ LKP(b) CK politiką ir nurodė LSSR vadovybei aiškias politines gaires, konkrečius spartesnio krašto sovietizavimo uždavinius.

Nutarime VKP(b) CK Organizacinis biuras kaip neatidėliotiną LSSR partinių ir sovietinių organizacijų uždavinį išskėlė visapusi sovietų valdžios stiprinimą, vokiečių okupacijos padarinių žemės ūkyje likvidavimą, sovietinės žemėnaudos atkūrimą. Akivaizdu,

kad žemės reforma buvo pasitelkta kaip politinė, visuomenę skaldanti ir „klasių kovą“ skatinanti priemonė. „Panaudoti šią svarbią [išskirta mano. – M. P.] politinę sovietinės valstybės priemonę kaip galingą įrankį sutelkiant darbo žmones aplink sovietinę valdžią ir pažaboti buožinius nacionalistinius elementus“²⁰, – buvo rašoma nutarime. VKP(b) CK nuomone, LKP(b) vadovaujančių kadro „ugdymas bolševizmo dvasia, idėjiškai tvirto ir politiškai brandaus aktyvo plataus sluoksnio sukūrimas turi būti lemiamą sąlyga sėkmingai spręsti politinius ir ūkinius uždavinius, greitai panaikinti vokiečių okupacijos padarinius ir visiškai įveikti reakcinės buržuazinės nacionalistinės ideologijos įtaką Lietuvos gyventojams“. LKP(b) CK buvo įpareigotas sustiprinti kovą su „lietuviškai vokiškaisiais nacionalistais“, demaskuoti juos kaip „vokiškojo fašizmo samdinius“, tėvynės išdavikus. Taip pat nurodyta išplėsti politinį darbą tarp inteligentų ir vėliau įtraukti juos į aktyvią visuomeninę-politinę veiklą, organizuoti platų politinį darbą tarp gyventojų, ypač kaimo, ir imtis priemonių „išvalant iš sovietinių institucijų svetimus ir abejotinus elementus“²¹. Šis nutarimas buvo posūkio taškas, nuo kurio prasidėjo VKP(b) CK struktūrų vadovaujama ir kontroliuojama gerokai griežtesnė sovietizavimo politika.

VKP(b) CK politinis biuras (tada jį sudarė J. Stalinas, V. Molotovas, A. Andrejevas, Klimentas Vorošilovas, A. Ždanovas, L. Kaganovičius, Michailas Kalininas,

---

* VKP(b) CK Organizacinis biuras 1919–1952 m. nuolatos veikė kaip kolektyvinė vadovaujanti partijos institucija ir buvo renkamas VKP(b) CK plenumo. Priimdavo sprendimus bendraisiais organizaciniais partijos ir valstybės klausimais: rūpinosi partijos kadro paskirstymu, vadovavo partijos sričių, kraštų komitetų, sąjunginių respublikų partijos Centro komitetų organizaciniam darbui, posėdžiuose išklausydavo jų ataskaitas, tikrino jų darbą. Sudarydavo nuolatines ir laikinąsias komisijas VKP(b) CK nutarimams rengti. Panaikintas 1952 m. spalio mėn. VKP(b) XIX suvažiavimo nutarimu perduodant funkcijas VKP(b) CK sekretariatui. Žr. *Путеводитель по фондам и коллекциям документов КПСС*, Москва, 2008, c. 69–70.

Anastasas Mikojanas ir Nikita Chruščiovas) 1944 m. rudenį Lietuvoje, Latvijoje, Estijoje (taip pat Moldavijoje) įkūrė VKP(b) CK respublikų biurus* stalininei politikai įgyvendinti. Tai buvo specialios laikinos (veikė iki 1947 m. kovo 21 d.) partinės politinės institucijos, turėjusios iš esmės neribotus įgaliojimus ir atsiskaitydavusios VKP(b) CK. Pabaltijo respublikų biurai nebuvo unikalios partinės struktūros. Vykdam partijos politiką įvairiuose regionuose ši institucija buvo pasitelkiama ir anksčiau. Antai įvairiu metu veikė VKP(b) CK Vidurinės Azijos, Kaukazo, Rusijos, Turkestano biurai. Pareikšta, kad Pabaltijo respublikų biurai įsteigti siekiant suteikti pagalbą respublikų Centro komitetams stiprinant vadovavimą partinėms, sovietinėms ir ūkinėms organizacijoms.

VKP(b) CK politinio biuro 1944 m. lapkričio 11 d. nutarimu buvo įkurtas VKP(b) CK Lietuvos biuras²². Jį, be pirmininko ir pavaduotojo, turėjo sudaryti 31 instruktorius ir 16 techninių darbuotojų – iš viso 47 žmonės. VKP(b) CK Lietuvos biuras turėjo garantuoti savalaikį Maskvos sprendimų vykdymą. Kitaip sakant, šios institucijos sprendimus privalėjo vykdyti LKP(b)

CK, LSSR Liaudies komisarų taryba, LSSR Aukščiausioji Taryba ir sąjunginiai liaudies komisariatai. VKP(b) CK vadovybė VKP(b) CK Lietuvos biurui išskėlė šiuos pagrindinius uždavinius: sustiprinti centrinių, vietinių partinių ir sovietinių įstaigų vadovybę ir aparatą, kelti jo autoritetą ir politinį aktyvumą, užkirsti kelią „buržuazinių nacionalistų ir kitų antisovietinių elementų“ veiklai²³.

Pagrindinis VKP(b) CK Lietuvos biuro uždavinys buvo kuo sparčiau numalšinti Lietuvoje tautinius pasipriešinimus, respubliką sovietizuoti ir integruoti į politinę, ekonominę, kultūrinę ir socialinę Sovietų Sąjungos sistemą. Šis centrinės valdžios darinys ypač aktyviai reikšėsi kadru, kovos su „buržuaziniu nacionalizmu“ ir antisovietiniu lenkų bei lietuvių pasipriešinimu srityse. 1944–1947 m. jis buvo aukščiausioji valdžios struktūra Lietuvoje. Penkių asmenų (iš kurių trys pagrindiniai buvo VKP(b) CK atsiųsti emisarai rusai) Lietuvos biurui vadovavo ortodoksinis stalinistas Michailas Suslovas**. Ši institucija buvo viena pagrindinių Lietuvos sovietizavimui vadovavusių, jį prižiūrėjusių įstaigų. LKP(b) CK biuras ir LSSR LKT dubliavo VKP(b) CK Lietuvos biuro nutarimus. Biuro veikla parodė, kad

* Šio klausimo sprendimo projektus G. Malenkovas buvo parengęs jau 1944 m. lapkričio 4 d.

** Michailas Suslovas (1902–1982) – sovietinis partijos ir valstybės veikėjas. VKP(b) Stavropolio krašto komiteto pirmasis sekretorius (1939–1944), VKP(b) (SSKP) CK narys (1941–1982), VKP(b) CK Lietuvos biuro pirmininkas (1944–1946), VKP(b) CK Organizacinio biuro narys (1946–1952), VKP(b) (SSKP) CK Agitacijos ir propagandos skyriaus vedėjas (1946–1982), VKP(b) CK Partinių organų tikrinimo valdybos viršininkas (1947), VKP(b) CK Propagandos ir agitacijos valdybos viršininkas (1947–1948), VKP(b) (SSKP) CK sekretorius (1947–1982), VKP(b) CK Propagandos ir agitacijos skyriaus vedėjas (1949–1952), „Pravdos“ laikraščio vyriausiasis redaktorius (1949–1951), Nuolatinės komisijos ideologiniais klausimais prie SSKP CK Prezidiumo narys (1952–1953), VKP(b) (SSKP) CK politinio biuro prezidiumo narys (1952–1953, 1955–1966). Po A. Ždanovo mirties tapo pagrindiniu šalies ideologu. Vienas žymiausių ir įtakingiausių sovietinių politikų, uolus stalinizmo ideologas, SSKP CK aplinkoje pramintas „pilkuoju kardinolu“. Karačijų deportacijos 1944 m. dalyvis, pokarinių represijų Stavropolio krašte organizatorius, represijų politikos (masiniai areštai, 1945 m. vasaros trėmimai, kadru valymai) Lietuvoje 1944–1946 m. vadovas, vienas aktyviausių AŽK sunaikinimo 1950 m. ir Prahos pavasario 1968 m. numalšinimo iniciatorių, vienas pagrindinių SSRS kariuomenės įvedimo į Afganistaną 1979 m. iniciatorių.

vienomis pagrindinių sovietizavimo mechanizmo dalių tapo kadru politika ir politinis darbas (ideologija ir propaganda).

1945 m. pavasarį pasipriešinimas sovietų valdžiai pasiekė viršūnę. Kiekvieną mėnesį partizanai surengdavo po kelis šimtus įvairių antisovietinių akcijų: užimdavo miestelius, puldinėjo partinius ir sovietinius aktyvistus, vykdančius įvairias „partijos priemonės“, bausdavo kolaborantus mirties bausme, konfiskuodavo valstybinių įstaigų turtą ir t. t. Dėl aktyvios partizanų veiklos partiniai ir sovietiniai aktyvistai negalėdavo atlikti apylinkėse vyriausybės užduočių ir beveik neišvykdavo iš valsčių centrų. Ir nors VKP(b) CK Lietuvos biuras ir LKP(b) CK 1945 m. gegužės 24 d. priėmė keletą nutarimų dėl kovos su pasipriešinimu, padėtis iš esmės nesikeitė – Lietuvos sovietizavimas akivaizdžiai strigo. Liepos 1 d. M. Suslovas nusiuntė J. Stalinui išsamią VKP(b) CK Lietuvos biuro darbo ir sovietizavimo eigos ataskaitą, kurioje kritikavo LKP(b) CK darbą, kaltino jį neryžtingumu ir netvirtumu, taikstymusi su „buržuaziniais nacionalistais“²⁴. Maskvos emisaro nuomone, LKP vadovų darbe žymę paliko ankstesnė jų veikla. Kaip VKP(b) CK Lietuvos biuro nuopelną jis pažymėjo, kad svarbiausi nutarimo projektai, teikti LKP(b) CK plenumams, taip pat LKP(b) CK biurui, „mūsų dėka įgavo bolševikinį idėjinį turinį, jiems buvo suteiktas politiškai paryškintas ir tuo pat metu konkretus praktinis pobūdis“. M. Suslovas tvirtino dėmesingai vadovavęs partinėms organizacijoms ir NKVD (NKGB) kovai su pogrindžiu, o suaktyvėjusio pasipriešinimo priežastimi laikė tai, kad „priešui nebuvo

parodyta tikroji mūsų jėga“. Pasak M. Suslovo, SSRS vidaus reikalų liaudies komisaras L. Berija patenkino VKP(b) CK Lietuvos biuro prašymą iš kiekvienos apskrities išstremti po 50–60 partizanų šeimų. Visą atsakomybę už lėtą sovietizavimą M. Suslovas suvertė LKP vadovybei²⁵.

Svarbų vaidmenį sovietizuojant Lietuvą suvaidino ir kitas VKP(b) CK Lietuvos biuro narys – SSRS NKVD (NKGB) įgaliotinis Lietuvai Ivanas Tkačenka (Tkačenko). Jis 1945 m. liepos 19 d. informavo savo viršininką L. Beriją, kad „daugybė [...] LKP CK biuro ir plenumų sprendimų nevykdomi, o į kai kuriuos liaudies komisariatų įsibrovę antisovietiniai ir abejotini elementai juos sabotuoja. Lietuvos partiniams ir sovietiniams vadovams tai nekelia nerimo. [...] Mums atrodo, kad susidarius tokiai padėčiai būtina veiksmingai kritikuoti partinius ir sovietinius vadovus bei ryžtingai šalinti netvarką.“

KREMLIAUS INSPEKTORIAI DMITRIJUS KRUPINAS, MICHAILAS JOVČIUKAS IR VLADIMIRAS ŠČERBAKOVAS

Matyt, panašūs signalai VKP(b) CK Organizacinio biuro ir vyriausybės nariams ateidavo ir iš kitų valstybės struktūrų, todėl Sovietų Sąjungos vadovybė rimtai vertino 1945 m. vasarą Lietuvoje susidariusią įtemptą politinę padėtį ir ėmėsi veiksmų. Šį kartą Maskvos siunčiamų į Lietuvą inspektorių grupę sudarė aukščiausio lygio VKP(b) CK aparato darbuotojai: CK Reikalų valdybos viršininkas Dmitrijus Krupinas*, CK Pro-

---

* Dmitrijus Krupinas (1895–1982) – sovietinis partijos ir valstybės veikėjas. VKP(b) CK sektoriaus ir poskyrio vedėjas (1932–1937), VKP(b) Rostovo srities komiteto trečiasis sekretorius (1937–1938), VKP(b) (SSKP) CK Reikalų valdybos viršininkas (1938–1959).

pagandos ir agitacijos valdybos viršininko pavaduotojas Michailas Jovčiukas* ir CK Kadro valdybos Partinių kadro skyriaus vedėjas Vladimiras Ščerbakovas. Rugpjūčio 3 d. jie parengė G. Malenkoviui ataskaitą „Dėl politinės padėties Lietuvos SSR ir Lietuvos partinės organizacijos darbo“²⁶.

Vilniuje VKP(b) CK Lietuvos biuro ir LKP(b) CK biuro nariai inspektoriams aiškino, kad pagrindinė priežastis, dėl ko suaktyvėjo antisovietinis pasipriešinimas, yra sumažinta NKVD kariuomenė ir saugumiečių nesugebėjimas prisitaikyti prie naujos „priešo“ taktikos. Pasak inspektorių, iš tikrųjų pagrindinė „nacionalistų būrių“ suaktyvėjimo priežastis yra ta, kad „LKP CK ir Lietuvos SSR LKT neišplėtojo puolimo prieš buožinius banditinius elementus“, nesiėmė „rūsčių priemonių slopinant buožinį nacionalistinį terorą, banditų buožinių ūkiuose nevykdė žemės ir turto konfiskavimo ir taip nepakirto ekonominės banditizmo bazės, neragino darbo žmonių kovoti likviduojant nacionalistų gaujas“. Inspektorių nuomone, LKP(b) CK priėmė daug sprendimų, bet nepasirūpino jų vykdymu. Įdomu, kad buvo sukritikuota ir M. Suslovo biuro veikla. Inspektoriai ataskaitoje rašė: „VKP(b) CK Lietuvos biuras per mažai reikalauja iš LKP CK aparato ir apskričių ko-

mitetų“, „retai būna vietose“, „užsiima visokių pažymų rašymu“ ir „mažai padeda apskričių komitetams“. Jie siūlė G. Malenkoviui būtinai prašyti VKP(b) CK apsvaistinti politinę padėtį Lietuvoje, prieš tai išklaivius VKP(b) CK Lietuvos biuro ir LKP(b) CK ataskaitų, kaip vykdomas VKP(b) CK 1944 m. spalio 30 d. nutarimas „Dėl Lietuvos SSR partinės organizacijos trūkumų ir uždavinių politinio darbo srityje“²⁷.

Perskaitęs inspektorių ataskaitą, dokumento paraštėje G. Malenkovas prirašė: „Iniciatyvinis dokumentas sprendimui priimti“, kas liudytų nuorodą į pagrindinį šaltinį darbo grupei, kuri turėjo rengti nutarimą dėl padėties Lietuvoje. VKP(b) CK Organizacinis biuras nutarimą „Dėl LKP(b) CK darbo trūkumų ir klaidų vadovaujant partiniam politiniam darbui“²⁸ priėmė rugpjūčio 15 d. Dokumentą rengė VKP(b) CK Propagandos ir agitacijos valdybos viršininkas Georgijus Aleksandrovas**, VKP(b) CK Kadro valdybos viršininko G. Malenkovo pavaduotojas Jevgenijus Andrejevas***, jau minėti D. Krupinas, M. Jovčiukas, V. Ščerbakovas ir M. Suslovas. Prie jo rengimo tikriausiai prisidėjo ir VKP(b) CK Organizacinio instruktorių skyriaus vedėjas M. Šambergas. Siųsdamas G. Malenkoviui nutarimo projektą, savęs jis nepaminėjo, tačiau nu-

* Michailas Jovčiukas (1908–1990) – sovietinis partijos ir valstybės veikėjas. SSRS mokslų akademijos narys korespondentas, filosofijos istorijos profesorius (1946). Maskvos D. Mendelejevo technologinio instituto Dialektinio materializmo ir marksizmo-leninizmo katedros vedėjas (1936–1939), VKP(b) CK Propagandos ir agitacijos valdybos darbuotojas (1941–1942), VKP(b) CK Propagandos ir agitacijos valdybos viršininko pavaduotojas (1942–1947), Baltarusijos KP(b) CK sekretorius propagandai ir agitacijai (1947–1949).

** Georgijus Aleksandrovas (1908–1961) – sovietinis partijos ir valstybės veikėjas. Kandidatas į VKP(b) (SSKP) CK narius (1941–1956), VKP(b) CK Organizacinio biuro narys (1946–1952), VKP(b) CK Propagandos ir agitacijos valdybos viršininkas (1940–1947), SSRS mokslų akademijos Filosofijos instituto direktorius (1947–1954).

*** Jevgenijus Andrejevas (1908–?) – VKP(b) CK Kadro valdybos viršininko pavaduotojas (1941–1948), VKP(b) CK Administracinio skyriaus vedėjas (1948–1949).

rodė prie rengimo prisidėjus A. Sniečkų, J. Paleckį ir M. Gedvilą, kas liudija juos lankiusius Maskvoje pasiaiškinti. Taigi galima konstatuoti, kad nutarimą rengė visos trys pagrindinės CK valdybos: Propagandos ir agitacijos, Kadru ir Reikalų, taip pat Organizacinis instruktorių skyrius*.

Kaip pagrindinis trūkumas nutarime nurodomas LKP(b) CK neryžtingumas ir operatyvumo stoka kovojant su tautiniu pogrindžiu. LKP(b) CK kaltinamas kaip neišplėtęs puolimo prieš „buožinius nacionalistinius“ elementus, nekėlęs liaudies į kovą, nedirbęs politinio darbo, nepatenkinamai įgyvendinęs žemės reformą, valsčių ir apylinkių lygmeniu nestiprinęs sovietų valdžios, neišvalęs valstybinio aparato taip, kad jame neliktų „antisovietinio elemento“. VKP(b) CK nutarė, „kad svarbiausias LKP(b) CK ir visos partinės organizacijos uždavinys – per trumpiausią laiką likviduoti lietuviškai vokišką nacionalistinę pogrindį ir jo ginkluotas gaujas, toliau telkti Lietuvos darbo žmones [rus. *трудящихся*. – M. P.] apie partiją ir tarybas, politiškai izoliuoti buožinius nacionalistinius elementus, ryžtingai stiprinti tarp gyventojų, ypač kaimo, partinį politinį darbą“. VKP(b) CK Kadru valdyba buvo įpareigota siųsti į Lietuvą 200 patyrusių partinių instruktorių, kurie dirbtų apskrityse²⁹.

Dokumento kopijos buvo išsiųstos įvairių VKP(b) CK padalinių vadovams ir vyriausybės komisariatams, atsakingiems

už nutarimo įgyvendinimą ir kontrolę. Jų sąrašas leidžia susidaryti šiokių tokių vaizdą apie kuruojančius bei atsakingus už sovietizavimą valstybinius padalinius ir asmenis. Pirmasis sąrašas buvo politinio biuro narys, CK sekretorius ir CK Partinės kontrolės komisijos pirmininkas A. Andrejevas – aukščiausias pareigas tuomet ėjęs partijos lyderis, greičiausiai turėjęs stebėti respublikų vadovų darbą ir koordinuoti CK aparato veiklą. Toliau pagal pareigas eina VKP(b) CK Organizacinio biuro narys, CK Propagandos ir agitacijos valdybos viršininkas G. Aleksandrovas, jo pavaduotojas M. Jovčiukas, CK Reikalų valdybos viršininkas D. Krupinas, CK Kadru valdybos viršininko pirmasis pavaduotojas Nikolajus Šatalinas, CK Kadru valdybos viršininko pavaduotojas Jevgenijus Andrejevas, CK Organizacinio instruktorių skyriaus vedėjas M. Šambergas, SSRS LKT reikalų valdytojas Jakovas Čadajevs**, SSRS vidaus reikalų liaudies komisaras L. Berija, SSRS finansų liaudies komisaras Arsenijus Zverjevas, SSRS žemės ūkio liaudies komisaro pirmasis pavaduotojas Ivanas Benediktovas, CK Kadru valdybos Partinių kadru skyriaus vedėjas V. Ščerbakovas, M. Suslovas, A. Sniečkus, M. Gedvilas, J. Paleckis, CK Žemės ūkio skyriaus viršininko pavaduotojas Aleksejus Kozlovas, CK Kadru valdybos Aukštųjų mokymo įstaigų skyriaus vedėjas Fiodoras Baranenkovas, CK inspektorius Vasilijus Žavoronkovas ir dar keli žemesnio lygio CK darbuotojai.

* Minėti asmenys rengė ir VKP(b) CK sekretoriato nutarimų „Dėl pagalbos priemonių Lietuvos SSR“, „Dėl pagalbos priemonių Lietuvos SSR Klaipėdos rajonui (Klaipėda, Klaipėdos, Šilutės ir Pagėgių apskritys) atkuriant ūkį ir plėtojant kultūrą“ bei SSRS Liaudies komisarų tarybos nutarimo „Dėl pagalbos priemonių Lietuvos SSR“ ir Valstybės gynimo komiteto nutarimo „Dėl Lietuvos SSR istrebitelių batalionų materialinio aprūpinimo“ projektus.

** Jakovas Čadajevs (1904–1985) – sovietinis partijos ir valstybės veikėjas. SSRS Liaudies komisarų tarybos ir Ministrų Tarybos reikalų valdytojas (1940–1949), RSFSR Ministrų Tarybos Valstybinės plano komisijos pirmininko pavaduotojas (1949–1950).

Pažymėtina, kad nutarimo priėmimo išvakarėse, 1945 m. rugpjūčio 14 d., M. Suslovas sušaukė išplėstinį VKP(b) CK Lietuvos biuro posėdį, kuriame buvo nuspręsta rugpjūčio 23 d. sušaukti LKP(b) CK VII plenumą, turėsiantį apsvarstyti VKP(b) CK dokumentą ir savo nutarime atkartoti iš esmės tuos pačius CK nutarimo punktus. Tai vėliau ir buvo padaryta.

Įgyvendinti šį VKP(b) CK nutarimą LKP(b) CK vadovybei sekėsi labai sunkiai. 1945 m. lapkričio 25 d. I. Tkačenka raportavo L. Berijai, kad operatyvines NKVD priemonės kovojant su nacionalistiniu pagrindžiu, kaip ir anksčiau, „partiniai sovietiniai organai silpnai remia politiniu darbu“ tarp gyventojų. „Nors nuo VKP(b) CK rugpjūčio 15 d. nutarimo priėmimo jau praėjo trys mėnesiai, politinio darbo būklė žemo lygio“, – rašė I. Tkačenka. Po kelių dienų L. Berija ir SSRS valstybės saugumo liaudies komisaras Vsevolodas Merkulovas parengė J. Stalinui, V. Molotovui ir G. Malenkoviui padėties Lietuvoje ataskaitą, kurioje rašė: „kaip matyti iš pridedamos SSRS NKVD-NKGB įgaliotinio Lietuvai draugo Tkačenkos pažymos, prastas politinis darbas Lietuvos kaime yra viena

pagrindinių nesilpnėjančio nacionalistinių elementų aktyvumo priežasčių“³⁰.

VKP(B) CK INSPEKTORIAUS VASILIJAUS ŽAVORONKOVO MISIJA

Nepaisant VKP(b) CK ir LKP(b) CK 1945 m. priimtų nutarimų, politinė padėtis Lietuvoje iš esmės nepasikeitė ir kitąmet. Kremliaus vadovybė, nepatenkinta sovietizavimo eiga, 1946 m. birželio pradžioje tikrinti LKP(b) CK darbo atsiuntė VKP(b) CK inspektoriaus Vasilijaus Žavoronkovo* grupę. Pirmiausia inspektoriai nutarė patikrinti LKP(b) Kauno miesto komiteto, kuriam vadovavo Juozas Grigalavičius**, politinį ir ūkinį darbą. Kaip vėliau paaiškėjo, sprendimą tikrinti Kauno miestą lėmė LKP(b) Kauno miesto komiteto antrojo sekretoriaus M. Plaksino*** skundas VKP(b) CK dėl prasto komiteto vadovų politinio darbo, antirusiškos kadru politikos, nekovojimo su nacionalistais. Skundas buvo parašytas po rinkimų į SSRS Aukščiausiąją Tarybą 1946 m. pradžioje³¹. Kaip atsiminimuose rašo J. Grigalavičius, inspektoriai

* Vasilijus Žavoronkovas (1906–1987) – sovietinis partijos ir valstybės veikėjas, Sovietų Sąjungos didvyris (1977). VKP(b) Kuibyševo miesto ir srities komiteto pirmasis sekretorius (1943–1946), VKP(b) CK inspektorius (1946), SSRS prekybos ministro pavaduotojas (1946–1948), SSRS prekybos ministras (1948–1953).

** Juozas Grigalavičius (1913–1983) – komjaunimo ir partijos veikėjas. LKJS ir LKP Rokiškio rajono komitetų sekretorius (1933). Mokėsi Maskvoje, Lenino partinėje mokykloje (1933–1934). Lietuvoje kalintas (1934–1939). LKP Rokiškio apskrities komiteto sekretorius (1939–1940), Liaudies Seimo pirmininko pavaduotojas (1940), LKP(b) CK skyriaus vedėjo pavaduotojas (1940–1941), LKJS CK pirmasis sekretorius, Lietuvos partizaninio judėjimo štabo viršininko padėjėjas (1942–1944), LKP(b) Kauno miesto (1941, 1944–1946), Šilutės apskrities komitetų pirmasis sekretorius (1948–1950), LKP Klaipėdos srities komiteto sekretorius (1950–1953), LKP CK (1941–1949, 1958–1960), LKP(b) CK biuro narys (1941–1946), kandidatas į LKP CK narius (1952–1958), LSSR AT deputatas (1940–1947, 1959–1963), LSSR AT Prezidiumo pirmininko pavaduotojas (1944–1947).

*** Baigęs Maskvos aukštąją partinę mokyklą prie VKP(b) CK, M. Plaksinas 1946 m. pradžioje, prieš pat SSRS Aukščiausiosios Tarybos rinkimus, buvo atsiųstas į Lietuvą kaip organizatorius ir stebėtojas. Netrukus buvo paskirtas LKP(b) Kauno miesto komiteto antruoju sekretoriumi.

eidavo į „juos dominančias organizacijas, įstaigas ar įmones ir ten susipažindavo su jų veikla arba prašydavo iškviešti jiems į komitetą kurios nors partinės organizacijos narį pasikalbėti“³². Maskvos statytinių akimis, dėl lėtai vykstančio sovietizavimo ir dėl savo specifikos (buvusi sostinė, tvirta tautinė miestiečių lietuvių tapatybė, veikiantis pagrindis, vyraujanti lietuvių sudėtis) Kaunas iš tiesų tuo metu buvo problemišiausias miestas. Birželio 28 d. buvo sušauktas slaptas LKP(b) CK biuro posėdis, kuriame dalyvavo V. Žavoronkovas, A. Sniečkus, J. Paleckis, M. Gedvilas, K. Preikšas, D. Šupikovas, A. Isačenka, M. Suslovą pakeitęs VKP(b) CK Lietuvos biuro pirmininkas V. Ščerbakovas*, Fiodoras Kovaliovas** ir I. Tkačenka. V. Žavoronkovas kaltino J. Grigalavičių ir miesto komitetą nekovojus su „buržuaziniais nacionalistais“, neteisinga „nacionalistine“ kadru politiką (neleido priimti į darbą rusų), maža partine organizacija, nesirūpinimu ūkio reikalais ir t. t. Jam antrino beveik visi posėdžio dalyviai, tik LKP lyderių pozicija nebuvo kategoriška. J. Grigalavičiaus likimas buvo nulemtas. Posėdžio dalyviai, tarp kurių aktyviai reiškėsi V. Ščerbakovas ir I. Tkačenka, priėmė A. Sniečkaus, M. Gedvilo ir J. Paleckio pastangomis kiek sušvelnintą formulotę: „Už revoliucinio budrumo praradimą ir pasyvumą kovoje su buržuaziniais nacionalistais draugą Griga-

lavičių atleisti iš LKP(b) Kauno miesto komiteto pirmojo sekretoriaus pareigų ir pašalinti iš LKP(b) CK biuro narių“³³. Taip pat biuras priėmė nutarimą „Dėl partijos Kauno miesto komiteto vadovavimo politiniam ir ūkiniam miesto gyvenimui“. Po 1946 m. liepos 9–10 d. LKP(b) CK X plenumo šis nutarimas apsvarstytas visuose partijos apskričių ir miestų komitetų plenumuose, partinių organizacijų susirinkimuose, buvo paskelbtas respublikinėje spaudoje. Iš pareigų buvo pašalintas ir MGB Kauno miesto skyriaus viršininkas Voroncovas (nesupratęs, kokio rango partijos veikėjas yra atvažiavęs, jis atsisakė parodyti V. Žavoronkovui dokumentus apie tautinį pagrindį), o komiteto Kadru skyriaus vedėjo pavaduotojas Napoleonas Vabalis kiek anksčiau buvo suimtas kaip „nacionalistas“ ir „Raudonosios armijos dezertyras“³⁴. V. Ščerbakovui šito pasirodė per maža ir jis nurodė I. Tkačenkai surinkti J. Grigalavičių kompromituojančią medžiagą, kad būtų galima jam iškelti baudžiamąją bylą, tačiau saugumietis įkalčių nerado³⁵. J. Grigalavičiaus nuomone, VKP(b) CK inspektorius jo pašalinimu siekė „visus pamokyti, kaip kovoti su nacionalizmu“, įbauginti visus partinių organizacijų komitetus ir jų vadovus³⁶. Netiesiogiai siekta pagąsdinti ir respublikos vadovus, paskatinti juos aktyviau ir griežčiau kovoti su „nacionalizmu“, šalinti „svetimus“ kadrus.

---

* Vladimiras Ščerbakovas (1909–1985) – sovietinis partijos ir valstybės veikėjas, ekonomikos mokslų kandidatas, profesorius (1935). VKP(b) CK Kadru valdybos atsakingasis organizatorius, VKP(b) CK Kadru valdybos Partinių kadru skyriaus vedėjo pavaduotojas, VKP(b) CK Kadru valdybos Partinių kadru skyriaus vedėjas (1943–1946), VKP(b) CK Lietuvos biuro pirmininkas (1946–1947), VKP(b) Kaliningrado srities komiteto pirmasis sekretorius (1947–1951), SSRS kinematografijos ministro pavaduotojas (1951–1953).

** Fiodoras Kovaliovas (1895–1961) – sovietinis partijos ir valstybės veikėjas. Uzbekijos SSR LKT pirmininko pavaduotojas, Uzbekijos KP(b) biuro narys (1937–1940), SSRS prekybos ministro pavaduotojas (1940–1942), RSFSR LKT pirmininko pavaduotojas (1942–1944), VKP(b) CK Lietuvos biuro pirmininko pavaduotojas (1944–1946). Atšauktas į Maskvą dėl žmonos spekuliacinio maisto produktais.

Iškalbinga detalė: prieš rašydamas į VKP(b) CK, M. Plaksinas susitiko su A. Isačenka ir A. Sniečkumi. A. Isačenkai jis visai neigiamai atsiliepė apie Kauno partijos komiteto vadovų darbą, o A. Sniečkui sakė, kad komitetas „padaręs gerą įspūdį“³⁷. Apskritai krinta į akis M. Plaksino, A. Isačenkos, V. Ščerbakovo, I. Tkačenkos ir V. Žavoronkovo bendra jėgos pozicija ir nuosaikesnė LKP lyderių laikysena sprendžiant savos nomenklatūros likimo klausimus. Nežinodami, kuo viskas baigsis, LKP vadovai galbūt netiesiogiai gynė ir save, nes atsakomybė krito ir ant jų.

V. Žavoronkovas 1946 m. rugpjūčio 17 d. VKP(b) CK sekretoriums A. Ždanovui, Aleksejui Kuznecovui*, Nikolajui Patoličevui** ir Georgijui Popovui*** parengė išsamią LKP(b) CK darbo tikrinimo rezultatų ataskaitą³⁸. Politinę padėtį respublikoje jis apibūdino kaip vykstančią ataklią klasių kovą. LKP(b) Centro komitetas ir LSSR Ministrų Taryba buvo kaltinami nesiėmę vadovaujamo vaidmens klasių kovoje, „įgyvendindami partijos

liniją padarę didžiausių politinių klaidų ir iškraipymų“, neįvykdę nė vieno 1945 m. rugpjūčio 15 d. VKP(b) CK nutarimo punkto, nesutriuškinę ginkluotojo pasipriešinimo, „nemobilizavę darbo žmonių į kovą su nacionalistais“, užtęsę žemės reformos vykdymą.

Po dviejų savaitių V. Žavoronkovas pagal patikrinimo rezultatus parengė minėtiems VKP(b) CK lyderiams išvadas ir pasiūlymus, kuriuose atkartotojo ataskaitos teiginius, kad kaime „grubiai pažeistas klasinis principas“, rekomendavo įpareigoti LKP(b) CK auklėjant mases idėjiškai ir politiškai pasitelkti literatūrą ir meną, plėtoti nacionalinės formos ir socialistinio turinio kultūrą, išvalyti iš valstybinio aparato „nacionalistinių ir klasiškai svetimą elementą“ ir t. t. A. Sniečkaus ir M. Gedvilo karjerai iškilo didelė grėsmė, nes Lietuvos padėtį ir LKP(b) CK vadovybės veiklą ėmėsi svarstyti aukščiausio rango Sovietų Sąjungos vadovai: A. Ždanovas, VKP(b) CK Organizacinio biuro narys ir Kadro valdybos viršininkas A. Kuznecovas, VKP(b) CK Organizacinio biuro narys ir CK Partinių or-

* Aleksejus Kuznecovas (1905–1950) – sovietinis partijos ir valstybės veikėjas. VKP(b) CK narys (nuo 1939 m.), VKP(b) Leningrado srities ir miesto pirmasis sekretorius (1945–1946), VKP(b) Organizacinio biuro narys (1946–1949), VKP(b) CK sekretorius ir VKP(b) CK Kadro valdybos viršininkas (1946–1949). 1949 m. rugpjūčio 13 d. suimtas kaip vienas pagrindinių Leningrado bylos dalyvių. SSRS Aukščiausiojo teismo karinės kolegijos 1950 m. rugsėjo 30 d. sprendimu nuteistas sušaudyti ir tą pačią metų spalio 1 d. sušaudytas.

** Nikolajus Patoličevas (1908–1989) – sovietinis partijos ir valstybės veikėjas, Socialistinio darbo didvyris (1975 ir 1978 m.). VKP(b) (SSKP) CK narys (1941–1986), VKP(b) CK sekretorius (1946–1947), VKP(b) CK Organizacinio biuro narys (1946–1947), VKP(b) CK Partinių organų tikrinimo valdybos viršininkas, Tarybos kolūkių reikalams prie SSRS Ministrų Tarybos pirmininko pavaduotojas (1946–1947), Ukrainos SSR KP(b) CK sekretorius (1947), Baltarusijos SSR KP(b) CK pirmasis sekretorius (1950–1956), kandidatas į SSKP CK prezidiumo narius (nuo 1952 m.), SSRS užsienio reikalų ministro pirmasis pavaduotojas (nuo 1956 m.), SSRS užsienio prekybos ministras (nuo 1958 m.). Vienas iš J. Stalino patikėtinių.

*** Georgijus Popovas (1906–1968) – sovietinis partijos ir valstybės veikėjas. VKP(b) CK narys (1941–1952), VKP(b) CK sekretorius, VKP(b) CK Organizacinio biuro narys (nuo 1946 m.), tuo pat metu ir VKP(b) Maskvos miesto komiteto pirmasis sekretorius bei Maskvos tarybos pirmininkas, SSRS Aukščiausiosios Tarybos prezidiumo narys ir deputatas (1946–1950). Valant partinį aparatą 1949 m. gruodžio 16 d. atleistas iš VKP(b) CK sekretoriaus ir VKP(b) CK Organizacinio biuro nario pareigų. SSRS miesto ūkio ministras (1949–1951).

ganų tikrinimo valdybos viršininkas N. Patoličevs ir VKP(b) CK Organizacinio biuro narys G. Popovas. Rugšėjo 9 d. N. Patoličevs nusiuntė specialiai sudarytos komisijos pirmininkui A. Ždanovui ir komisijos nariams nutarimo „Dėl LKP(b) CK darbo“ projektą ir pasiūlė kitą dieną sušaukti komisiją, matyt, tam, kad apsvarstytų parengtą projektą. Perskaitęs projektą, A. Ždanovas iškėlė du pagrindinius klausimus – politinio Lietuvos padėties įvertinimo ir darbo organizavimo. Netrukus A. Kuznecovas pateikė savo pastabas dėl projekto, kuriose, neminėdamas personalijų, pabrėžė būtinybę teisingai įvertinti politinę padėtį, kuri apibūdinama kaip atkakli klasių kova. LKP(b) CK kaltinamas laikęsis netinkamo požiūrio į katalikų dvasininkiją, padaręs klaidų įgyvendindamas ekonominę buožių išstūmimo ir apribojimo politiką. Darbą kaimė A. Kuznecovas iškėlė kaip pagrindinį, siūlė vykdyti ryžtingą „buožių“ ir „kapitalistinio elemento“ ekonominio išstūmimo ir puolimo politiką, sunaikinti pasiturinčius ūkininkus kaip klasę, imtis planinio poveikio priemonių prieš buožes pasitelkiant finansinius ir natūrinius mokesčius, vidutiniokus padaryti sąjungininkais, patraukti į savo pusę senąją inteligentiją, o aukštosiose mokyklose, kursuose ir technikuose rengti naujus inteligentus.

Dauguma A. Kuznecovo ir V. Žavoronkovo pasiūlymų buvo įtraukti į 1946 m. spalio 5 d. VKP(b) CK Organizacinio biuro nutarimą „Dėl Lietuvos KP(b) CK darbo“³⁹. Jis buvo priimtas išklausus A. Sniečkaus ataskaitą ir V. Žavoronkovo pranešimą. Kaip istorikui Eugenijui Grunskiui yra teigęs Mykolas Burokevičius, I. Tkačenka ir D. Šupikovas dar Vilniuje siūlė V. Žavoronkovui pakeisti A. Sniečkų, tačiau svarstant komisijoje Maskvoje A. Sniečkus, remiamas M. Suslovo, sugebėjo sušvelninti metamus kaltinimus teisindamasis sunkia politine padėtimi⁴⁰. Šią įvykių versiją dar turėtų paremti

kiti nepriklausomi šaltiniai. Neatrodė, kad tada siekta pašalinti A. Sniečkų: nei V. Žavoronkovo ataskaitoje, nei A. Kuznecovo pastabose jo pavardė neminama, nors panašiose 1949–1952 m. ataskaitose dėl Estijos KP(b) CK darbo pirmojo sekretoriaus N. Karotammo pavardė būdavo linksniuojama ir jis buvo atleistas⁴¹.

VKP(b) CK Organizacinio biuro nutarimas kiek sušvelnino V. Žavoronkovo tezes. Šalia kitų nutarimo punktų LKP(b) CK buvo įpareigotas baigti vykdyti žemės reformą, remdamasis vargingaisiais ir vidutiniokais ūkininkais išplėsti puolimą prieš buožes, apkrauti juos žemės ūkio mokesčiais, pasirūpinti, kad valstybės aparate nebeliktų „buržuazinių nacionalistų“, rengti nacionalinius kadrus ir savą inteligentiją, literatūrą ir meną pasitelkti „idėjiniam politiniam masių auklėjimui tarybinės ideologijos dvasia“⁴². Pažymėtina, kad nutarimas nė žodžiu neužsiminė apie VKP(b) CK Lietuvos biuro veiklą ir atsakomybę – ši institucija liko už kritikos ribų. Priėmus VKP(b) CK Organizacinio biuro nutarimą Lietuvoje gerokai paspartėjo sovietizavimo eiga ir ekonominis pasiturinčiųjų ūkininkų spaudimas. 1947–1948 m. provincijoje buvo forsuetai įtvirtinama sovietų valdžia ir iš esmės įvyko socialinės-politinės padėties lūžis.

IŠVADOS

Sudėtingame Lietuvos sovietizavimo politikos sprendimų priėmimo ir kontrolės mechanizme dalyvavo įvairių lygių SSRS aukščiausiosios partinės ir vyriausybės struktūros, tarpusavyje susijusios griežta valdžios vertikale. Paminėtini šie centrinės valdžios padaliniai ir svarbiausi asmenys, bendradarbiaavę priimant pagrindinius sovietizavimo sprendimus ir vykdant jų įgyvendinimo kontrolę 1944–1946 m.: VKP(b)

CK politinis biuras (A. Ždanovas, A. Andrejevas), SSRS Liaudies komisarų taryba (G. Malenkovas, L. Berija, V. Merkulovas, J. Čadajevs, A. Zverjevas, I. Benediktovas), VKP(b) CK Organizacinis biuras (G. Malenkovas, A. Ždanovas, A. Kuznecovas, N. Patoličėvas, G. Popovas), VKP(b) CK Kadru valdyba (G. Malenkovas, N. Šatalinas, J. Andrejevas, A. Kuznecovas, V. Ščerbakovas, Kalošinas, N. Majorovas), VKP(b) CK Reikalų valdyba (D. Krupinas), VKP(b) CK Propagandos ir agitacijos valdyba (G. Aleksandrovas, M. Jovčiukas), VKP(b) CK Partinių organų tikrinimo valdyba (M. Šambergas, N. Patoličėvas, V. Žavoronkovas), VKP(b) CK Lietuvos biuras (M. Suslovas, I. Tkačenka, Fiodoras Kovaliovas), LKP(b) CK biuras (A. Sniečkus, M. Gedvilas, J. Paleckis, D. Šupikovas, A. Isačenka, Vasilijus Pisarevas).

Pirmajame sovietizavimo etape (1944–1947 m. balandis), kol nebuvo panaikintas VKP(b) CK Lietuvos biuras, Kremliaus vadovybės netenkino ir nekėlė pasitikėjimo

nei LKP(b) CK vadovybės veikla integruojant Lietuvą į politinę, socialinę ir ūkinę SSRS sistemą, nei jos kompetencija ar siunčiama informacija. LKP(b) CK vadovybei tai buvo pats sunkiausias prisitaikymo prie Kremliaus politikos, „mokymosi“ ir lavinimo metas. Todėl siekiant objektyviau įvertinti padėtį ir priimti politinius sprendimus kaip valdymo ir kontrolės įrankiai buvo panaudoti VKP(b) CK inspektoriai. VKP(b) CK Lietuvos biuras šias funkcijas atliko tik iš dalies. VKP(b) CK vadovybei sprendžiant generalinę Lietuvos sovietizavimo kryptį, konkretinant uždavinius, tikslus ir kontroliuojant jų vykdymo eigą, inspektorių ir emisarų vaidmuo buvo svarus, o dažnai ir lemiamas. Kaip tik šių VKP(b) CK funkcionierių informacinių analitinių ataskaitų pagrindu buvo priimti visi trys (1944 m. spalio 30 d., 1945 m. rugpjūčio 15 d. ir 1946 m. spalio 5 d.) svarbiausi, esminiai LKP(b) CK vadovybės veiklą kritikuojantys ir Lietuvos sovietizavimo eigą koreguojantys direktyviniai sprendimai.

Nuorodos

¹ Č. Laurinavičius, „Lietuvos valstybingumo galimybių mozaika: 1944 metai“, *Lietuva Antrajame pasauliniame kare*, Vilnius, 2007, p. 179–196; V. Tininis, *Sovietų Sąjungos politinės struktūros Lietuvoje ir jų nusikalstama veikla. Antroji sovietinė okupacija. Political Bodies of the Soviet Union in Lithuania and their Criminal Activities. The Second Soviet Occupation*, Vilnius, 2008, 542 p.; Tas pats, *Komunistinio režimo įtvirtinimas Lietuvoje ir jo nusikaltimai. The Establishment of the Communist Regime in Lithuania and its Crimes*, Vilnius, 2009, 523 p.

² Th. R. Weeks, „A Multi-Ethnic City in Transition: Vilnius's Stormy Decade 1939–1949“, *Eurasian Geography and Economics*, Vol. 47, No 2, p. 153–175; Tas pats, „Populations Politics in Vilnius 1944–1947: A Case Study of Socialist-Sponsored Ethnic Cleansing“, *Post-Soviet Affairs*,

Vol. 23, No 1, p. 76–95; Tas pats, „Remembering and Forgetting: Creating a Soviet Lithuanian Capital. Vilnius 1944–1949“, *Journal of Baltic Studies*, Vol. 39, No 4, p. 517–533; R. Ritter, „Prescribed Identity. The Role of History for the Legitimization of Soviet Rule in Lithuania“, *The Sovietization of the Baltic States. 1940–1956*, Tartu, 2003, p. 111–126; T. Agarin, „Demographic and Cultural Policies of the Soviet Union in Lithuania from 1944 to 1956. A Post-Colonial Perspective“, *ibid.*, p. 127–149; *Народы стран Балтии в условиях сталинизма (1940-е–1950-е годы). Документированная история*, Ганновер-Штутгарт, 2005.

³ СССР и Литва в годы Второй мировой войны. Сборник документов, т. 2: Литва в политике СССР и в международных отношениях (август 1940–сентябрь 1945 г.), Vilnius, 2012, 952 p.

⁴ Елена Зубкова, *Прибалтика и Кремль*.

1940–1953, Москва, 2008, 352 c.; Ta pati, *Pabaltijys ir Kremlius. 1940–1953*, Vilnius, 2010, 416 p.; Ta pati, „„Другой СССР“? Особенности реализации советского проекта в республиках Балтии (1950-е–1960-е гг.)“, in *Оккупācijas režīmi Baltijās valstīs 1940–1991*, Rīga, 2009, p. 677–695.

⁵ Т. Таннберг, *Политика Москвы в республиках Балтии в послевоенные годы (1944–1956)*, Москва, 2010, 431 c.

⁶ LKP(b) CK Organizacinio instruktorių skyriaus vedėjo D. Šupikovo 1944 m. liepos 15 d. aiškinamoji pažyma VKP(b) CK Organizacinio instruktorių skyriaus vedėjui M. Šambergui apie politinę padėtį Lietuvoje, Rusijos valstybinis socialinės ir politinės istorijos archyvas (toliau – RVSPIA), f. 17, ap. 88, b. 314, l. 2–4.

⁷ Ibid., l. 4.

⁸ Ibid.

⁹ SSRS vidaus reikalų liaudies komisaro L. Berijos 1944 m. rugpjūčio 3 d. pranešimas J. Stalinui, V. Molotovui, G. Malenkovui ir A. Antonovui apie Armijos Krajobos kariškių nuginklavimo operacijos rezultatus, Rusijos Federacijos valstybinis archyvas (toliau – RFVA), f. 9401, ap. 2, b. 66, l. 124–129; *Лубянка. Сталин и НКВД–НКГБ–ГУКП «Смерш». 1939–март 1946. Архив Сталина. Документы высших органов партийной и государственной власти*, Москва, 2006, c. 443–446.

¹⁰ D. Šupikovo 1944 m. rugsėjo 6 d. pažyma M. Šambergui apie LKP(b) CK vadovybės buržuazines nacionalistines tendencijas, RVSPIA, f. 17, ap. 88, b. 314, l. 5–9.

¹¹ *На приеме у Сталина. Тетради (журналы) записей лиц, принятых И. В. Сталиным (1924–1953 гг.)*, Москва, 2010, 784 c.

¹² VKP(b) CK Kadruų valdybos atsakingų darbuotojų inspektorių Kalošino ir N. Majorovo 1944 m. spalio mėn. aiškinamoji pažyma VKP(b) CK sekretoriui G. Malenkovui „Dėl LKP(b) CK vadovavimo politiniam ir ūkiniam respublikos gyvenimui“, RVSPIA, f. 17, ap. 117, b. 460, l. 12–20.

¹³ Ibid., l. 12.

¹⁴ Ibid., l. 13.

¹⁵ Ibid., l. 12.

¹⁶ Ibid., l. 15.

¹⁷ Ibid., l. 12.

¹⁸ „Sovinformbiuro“ Tarptautinio skyriaus bendradarbė E. Teuminos 1944 m. lapkričio 14 d. aiškinamasis raštas SSRS užsienio reikalų liaudies komisaro pavaduotojui, „Sovinformbiuro“ virši-

ninkui S. Lozovskui dėl politinės padėties Lietuvoje, *ibid.*, ap. 125, b. 247, l. 87–99.

¹⁹ VKP(b) CK Organizacinio biuro 1944 m. spalio 30 d. nutarimas „Dėl Lietuvos SSR partinės organizacijos trūkumų ir uždavinių politinio darbo srityje“, *ibid.*, ap. 117, b. 460, l. 8–11. VKP(b) CK Organizacinis biuras priėmė analogiškus sprendimus dėl Estijos lapkričio 1 d., dėl Latvijos – lapkričio 3 d., *ibid.*, b. 459, l. 1–3; b. 460, l. 8–11; b. 464, l. 16–18; Kološino ir N. Majorovo raštas datuotas trimis dienomis vėliau nei VKP(b) CK priimtas nutarimas greičiausiai dėl formalių biurokratiškos dalykų, nes inspektoriai Lietuvoje dirbo spalio mėnesį.

²⁰ Ibid., l. 9–10.

²¹ Ibid.

²² VKP(b) CK Politinio biuro 1944 m. lapkričio 11 d. nutarimas „Dėl VKP(b) CK Lietuvos biuro organizavimo“ (protokolo Nr. 44, 164 punktas), *ibid.*, ap. 163, b. 1426, l. 136–137. Tą pačią dieną VKP(b) CK Politinis biuras priėmė analogišką sprendimą dėl VKP(b) CK Estijos biuro sukūrimo (protokolo Nr. 44, 165 punktas), o gruodžio 29 d. – VKP(b) CK Latvijos biuro sukūrimo (protokolo Nr. 44, 251 punktas), *ibid.*, l. 138–141.

²³ VKP(b) CK Politinio biuro 1944 m. lapkričio 11 d. nutarimas „Dėl VKP(b) CK Lietuvos biuro organizavimo“ (protokolo Nr. 44, 164 punktas), *ibid.*, l. 136–137.

²⁴ VKP(b) CK Lietuvos biuro pirmininko M. Suslovo 1945 m. liepos 7 d. (ne anksčiau) VKP(b) CK Lietuvos biuro darbo ataskaita VKP(b) CK sekretoriui J. Stalinui, *ibid.*, f. 597, ap. 1, b. 2, l. 1–36.

²⁵ Ibid.

²⁶ VKP(b) CK inspektorių D. Krupino, M. Jovčiuko ir V. Ščerbakovo 1945 m. rugpjūčio 3 d. aiškinamasis raštas G. Malenkovui „Dėl politinės padėties Lietuvos SSR ir Lietuvos partinės organizacijos darbo“, *ibid.*, f. 17, ap. 117, b. 537, l. 21–34.

²⁷ Ibid.

²⁸ VKP(b) CK Organizacinio biuro 1945 m. rugpjūčio 15 d. nutarimas „Dėl LKP(b) CK darbo trūkumų ir klaidų vadovaujant partiniam politiniam darbui“, *ibid.*, l. 3–9.

²⁹ Ibid.

³⁰ SSRS vidaus reikalų liaudies komisaro L. Berijos ir SSRS valstybės saugumo liaudies komisaro V. Merkulovo 1945 m. lapkričio 29 d. pranešimas

J. Stalinui, V. Molotovui ir G. Malenkovui apie padėtį Lietuvoje, RFVA, f. P-9401, ap. 2, b. 102, l. 41–45.

³¹ J. Grigalavičius, *Kai Lietuvoje šeiminkavo stalinistai: Atsiminimai. 1944–1953*, Vilnius, 1991, p. 71–72.

³² *Ibid.*, p. 21–31.

³³ *Ibid.*, p. 35–41.

³⁴ *Ibid.*, p. 32.

³⁵ *Ibid.*, p. 74–75.

³⁶ *Ibid.*, p. 73.

³⁷ *Ibid.*, p. 72.

³⁸ VKP(b) CK inspektorius V. Žavoronko-vo 1946 m. rugpjūčio 17 d. raštas A. Ždanovui, A. Kuznecovui, N. Patoličevui ir G. Popovui dėl

LKP(b) CK darbo tikrinimo rezultatų, RVSPJA, f. 17, ap. 122, b. 138, l. 50–63.

³⁹ VKP(b) CK Organizacinio biuro 1946 m. spalio 5 d. nutarimas „Dėl Lietuvos KP(b) CK darbo“, *ibid.*, ap. 116, b. 277, l. 4–18.

⁴⁰ E. Grunskis, „Generolai, kurių bijojo Lietuva“, *Politika*, 1990, Nr. 4, p. 13.

⁴¹ E. Зубкова, *Прибалтика и Кремль*, с. 300–319.

⁴² VKP(b) CK Organizacinio biuro 1946 m. spalio 5 d. nutarimas „Dėl Lietuvos KP(b) CK darbo“, RVSPJA, f. 17, ap. 116, b. 277, l. 4–18.

Gauta 2013 10 01
Lietuvos istorijos institutas,
Kražių g. 5, Vilnius

Mindaugas Pocius

THE DECISION-MAKING AND CONTROL MECHANISM OF THE SOVIETISATION OF LITHUANIA IN 1944–1946: THE ROLE OF MOSCOW EMISSARIES

Summary

The article examines one of the constituent elements of the decision-making and control mechanism of Sovietisation: the role of Moscow's agents (instructors, envoys, inspectors, emissaries) in making strategic policy decisions in the Sovietisation of Lithuania. The study attempts to uncover the environment in which and also how and why three significant resolutions of the Central Committee of All-Union Communist Party (the Bolsheviks) (AUCP[B] CC) sharply criticising the work of the Central Committee of the Communist Party of Lithuania (LCP[B] CC) and essentially adjusting the course and process of Sovietisation of Lithuania were issued: the resolution of 30 October 1944 'On shortcomings and objectives in the area of the political work of the Lithuanian SSR party organisation', the resolution of 15 August 1945 'On shortcomings and errors of the LCP[B] CC work in managing the political work of the party', and the resolution of 5 October 1946 'On the work of the LCP (B) CC'. These were some of the main programme-directive type resolutions of the government of the Soviet Union and strongly criticised the LCP (B) CC leadership and provided specific goals, objectives, methods and tools for the implementation of Sovietisation. The chronological limits of the article are summer 1944 (the beginning of re-occupation) and October 1946 (the date of the last resolution of the AUCP[B] CC on Lithuania).

The author treats the Sovietisation of Lithuania conducted by the leadership of the Communist Party of the Soviet Union as the process of the country's forced incorpo-

ration in the political, economic, cultural and social system of the USSR and the unification of internal affairs according to the standards of the totalitarian communist state.

Top USSR party and government organisations, at all levels interrelated by the strict vertical line of the government, participated in the complex decision-making and control mechanism of the policy of Sovietisation in Lithuania. The following were the divisions of the central government and key acting figures who cooperated in making critical decisions regarding the Sovietisation of Lithuania and monitored the process of their implementation in 1944–1946: AUCP[B] CC Politburo (Andrey Zhdanov, Andrey Andreev), the Council of People's Commissars of the USSR (Georgiy Malenkov, Lavrentiy Beria, Vsevolod Merkulov, Yakov Chadajev, Arseniy Zverev, Ivan Benediktov), AUCP[B] CC Organising Bureau (Malenkov, Zhdanov, Alexey Kuznetsov, Nikolay Patolichev, Georgiy Popov), AUCP[B] Personnel Board (Malenkov, Nikolay Shatalin, Evgeniy Andreev, Kuznetsov, Vladimir Shcherbakov, Kaloshin, Nikolay Mayorov), AUCP[B] CC Affairs Board (Dmitriy Krupin), AUCP[B] CC Propaganda and Agitation Board (Georgiy Alexandrov, Mikhail Yovchuk), AUCP[B] CC Party Bodies Inspection Board (Mikhail Shamberg, Patolichev, Vasilij Zhavoronkov), AUCP[B] CC Lithuanian Bureau (Mikhail Suslov, Ivan Tkachenka, Fyodor Kovalev), and AUCP[B] CC Bureau (Antanas Sniečkus, Mečislovas Gedvilas, Justas Paleckis, Daniyil Shupikov, Alexander Isachenka, Vasilij Pisarev).

In stage one of Sovietisation (1944–1947 April), before the AUCP[B] CC Lithuanian Bureau was dissolved, the Kremlin leadership was not satisfied with and did not trust the competence or information provided by the LCP (B) CC leadership or how it proceeded with the integration of Lithuania into the political, social and economic system of the USSR. As a result, in order to assess the political situation in Lithuania more objectively and take decisions, AUCP[B] CC inspectors were used as management and control tools. The AUCP[B] CC Lithuanian Bureau carried out these functions only partially. For the LCP (B) CC leadership, this was

the most difficult time of adjustment to Kremlin policy, a time of “learning” and balancing. When the AUCP[B] CC leaders set the general direction, objectives and goals of Sovietisation in Lithuania and controlled its progress, the role of emissaries and inspectors was important and often decisive. On the basis of their informational and analytical reports, all three of the most important directive-type resolutions (30 October 1944, 15 August 1945 and 5 October 1946) criticising activities of the LCP (B) CC leadership and adjusting the process of Sovietisation of Lithuania were issued.